

slične zaključke Nade Klaić o Matiji Gupcu, što je u našoj historiografiji prešućeno ili odbačeno (da li s pravom?). O ritualima autor piše analizirajući i njihov posebni oblik, kao vrstu liječenja (Nadriliječnici, iscjeliteljice, šarlatani — rituali ozdravljenja, 170—184).

Zaključak knjige odnosi se također na rituale i pitanje njihova ocjenjivanja u historiografiji, sociologiji i antropologiji (Odbacivanje rituala u Europi početkom novoga vijeka, 186—200). Autor se suprotstavlja tezi da su sva društva u jednakoj mjeri ritualizirana, kao i tome da je značenje rituala uvijek isto, iznoseći mišljenje da rituali gube svoj smisao i učestalost s izmakom srednjega vijeka, premda su i kasnije postojala razdoblja već ritualiziranosti, a ni ovo naše vrijeme nije na njih sasvim imuno.

Burkeova knjiga svakako bi zavrjedila svoj hrvatski prijevod, jer bi bez sumnje pružila poticaj novim usmjerenjima i hrvatske historiografije.

Neven Budak

ALEKSANDAR TRAJANOVSKI: CRKOVNO-UČILIŠNITE OPŠTINI VO MAKEDONIJA, Institut za nacionalna istorija, Skopje 1988, 408 str.

»Makedonske crkveno-školske općine su prave narodne ustanove, veoma potrebne u vrijeme kada makedonski narod nije imao priznat državno-pravni i crkveni aparat, izabrane od naroda, proizašle iz naroda i zadužene da se brinu i upravljaju crkveno-školskim i društvenim potrebama naroda, tj. s 'narodnim poslovima', konstatira u zaključku svoje knjige A. Trajanovski. Premda su crkveno-školske općine imale veliku ulogu pri stvaranju makedonske nacionalne svijesti, nije im — do pojave ove knjige — bilo posvećeno niti jedno značajnije djelo, nego su uglavnom prikazivani pojedini elementi djelatnosti tih nacionalnih institucija ili neke zasebne općine.

U uvodnom poglavlju (9—34) Trajanovski govori o izvorima i literaturi. Dao je selektivni osvrt na radove bugarske, ruske, srpske, grčke i makedonske historiografije posvećene problematici crkveno-školskih općina u Makedoniji, dok je detaljan pregled izvora i literature Trajanovski dao u prilogu knjizi (359—383).

U prvoj glavi (35—68) autor je analizirao kako je teklo formiranje crkvenih općina u Makedoniji do tridesetih godina 19. stoljeća. Prvo je dao genezu razvoja kršćanskih općina, a zatim pregled razvoja općina u Makedoniji (prije osnutka Ohridske arhiepiskopije, u vrijeme njezina postojanja i nakon što je, 1767, izgubila samostalnost i ušla u sastav Carigradske patrijaršije). Trajanovski tvrdi da historijska nauka nije dosada pokazala dovoljan interes za proučavanje pojave i razvoja prvih crkvenih općina u Makedoniji u vrijeme turskih osvajanja. Nakon što je opisao strukturu i zadatke crkveno-školskih općina u to vrijeme, Trajanovski se bavi problemom čorbadžijstva i »čorbadžijskih« crkvenih općina. (Čorbadžijama su u Makedoniji nazivali bogate građane, utjecajne u političkom i kulturno-prosvjetnom životu, osobito u 18. i 19. stoljeću. Preko njih je, pored ostalih načina, prodirao grčki jezik i kulturni utjecaj među makedonski narod.)

U drugoj glavi (69—157) Trajanovski govori o borbi za crkveno-školske općine u Makedoniji do 1860-ih godina. Opisao je društveno-ekonomske promjene u Turskoj, osobito u Makedoniji. Unatoč helenizatorskim težnjama Carigradske patrijaršije i pomoći koju su joj pružali čorbadžijski elementi, makedonsko građanstvo koje je migracijama seoskog stanovništva u gradove krajem 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća znatno osnažilo — postepeno preuzima crkvene općine. Trajanovski tumači stvaranje crkveno-školskih općina, između ostalog, i potrebom za suvremenom prosvjetom na materinjem jeziku. Posebno poglavlje posvećeno je strukturi i nadležnostima tih općina u razdoblju 1830—60. Općine su se bavile sljedećim djelatnostima: crkvenom, prosvjetno-kulturnom, komunalno-gradevinskom, zdravstveno-socijalnom, humanitarnom, obiteljsko-bračnom i administrativno-sudskom.

U trećoj glavi (159—233) Trajanovski objašnjava proces osamostaljivanja crkveno-školskih općina krajem pedesetih godina i u šezdesetim godinama 19. stoljeća. Makedonsko građanstvo željelo je utjecati na crkveno-školske i općinske poslove, željelo je narodni jezik u bogoslužju i školstvu, počelo je dovoditi slavenske učitelje i dr. Konačni cilj borbe makedonskog građanstva i inteligencije bio je otcjepljenje od Carigradske patrijaršije i obnova Ohridske arhiepiskopije kao nacionalne crkve. U toj su borbi u početku Makedonci imali za saveznike Bugare, ističe Trajanovski, i dalje prati — prema sačuvanim izvorima — kako je tekla borba za emancipaciju od Patrijaršije i grecizma na cjelokupnom makedonskom teritoriju (Prespansko-ohridska eparhija, Pelagonijska eparhija, Skopska eparhija, Veleška eparhija, Čustendilska eparhija, Strumička eparhija, Serski sandžak, Polinska eparhija, Vodenska eparhija, Kosturska eparhija i Debarska eparhija). Ta je borba najžešća bila na području Polinske (Dojranske) eparhije, gdje je 1859. za episkopa postavljen Partenije Zografski, prvi Makedonac koji je došao na arhijerejsko mjesto od ukinuća Ohridske arhiepiskopije. Na ovaj ustupak Patrijaršija je bila prisiljena zbog opasnosti od širenja katolicizma, nakon što je crkveno-školska općina u Kukušu pristala na uniju pod određenim uvjetima. Da bi to spriječila, Patrijaršija je dopustila izbor domaćeg biskupa. Partenije je u škole uveo makedonski jezik, a u crkve crkvenoslavenski. Dovodio je učitelje Makedonce. Zbog takve svoje djelatnosti stekao je brojne neprijatelje među grčkim svećenstvom, a osobito je neprijateljski raspoložen prema njemu bio solunski mitropolit Neofit. Već 1861. Partenije je osuđen oduzimanjem episkopskog položaja i kućnim pritvorom. Pod pritiskom makedonskih vjernika vraćen je 1863. i još četiri godine upravljao je Polinskom eparhijom. Na kraju, 1867. premješten je na mjesto nišavsko-pirotskog episkopa. Ovaj uspjeh u Polinskoj eparhiji vrlo je stimulativno djelovao na cjelokupnu borbu protiv Patrijaršije i grecizma i za izgradnju vlastite makedonske crkve, ističe Trajanovski.

U četvrtoj glavi (235—283) govori se o djelatnosti osamostaljenih crkveno-školskih općina u šezdesetim i na početku sedamdesetih godina. One su se i dalje, kao u prethodnom razdoblju, pored crkveno-školske djelatnosti, bavile nizom društvenih djelatnosti. Trajanovski tvrdi da su djelovale kao autonomne institucije paralelno uz postojeću tursku vlast. Preko njih su se makedonsko građanstvo i narod učili samoupravi.

U petoj glavi (285—305) Trajanovski govori o stavu velikih sila i Turske prema rješenju crkvenog pitanja slavenskih naroda u evropskoj Turskoj šezdesetih i početkom sedamdesetih godina 19. stoljeća. Trajanovski je analizirao nekoliko projekata za rješenje crkvenog pitanja u bugarsku korist, zatim pregovore makedonskih crkveno-školskih općina s bugarskom crkvenom općinom u Carigradu te na kraju, sultanov ferman o uspostavljanju Bugarske egzarije sa sjedištem u Carigradu.

U posljednjoj, šestoj glavi (307—344), Trajanovski govori o utjecaju crkveno-školskih općina na razvoj makedonske nacionalne svijesti. Razmotrio je klasnu strukturu članova crkveno-školskih općina u šezdesetim godinama i njihov odnos prema velikogrčkoj i veliko-bugarskoj ideji. Istaknuo je da je u crkveno-školskim općinama bilo krupne makedonske buržoazije, ali su najveću ulogu ipak imali predstavnici srednjeg i sitnog građanstva. Značajnu ulogu odigrala je i makedonska inteligencija. Na kraju ove glave Trajanovski je analizirao vjersku propagandu drugih crkvenih zajednica u Makedoniji (katoličke i protestantske) i rad unijatskih, protestantskih, vlaških i židovskih crkvenih općina.

Damir Agićić

IVAN OČAK: AFERA DIAMANTSTEIN. Prvi antikomunistički proces u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca, Zagreb 1988, 234 str.

Ivan Očak, autor zapaženih radova, pribrojio je svom bogatom opusu još jedno djelo. U njemu je riječ o prvom antikomunističkom procesu u Kraljevini SHS, za koji se još u predratnoj historiografiji uvrježio naziv »afera Diamantstein«. Proces je vođen prije donošenja

HISTORIJSKI ZBORNIK

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR
Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
Ivan KAMPUŠ

LEKTOR I KOREKTOR
Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:
Društvo za hrvatsku povjesnicu
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Narudžbe šaljite na navedenu adresu

Cijena ovog broja 3.000 HRD

Izdanje časopisa sufinancira
Ministarstvo za znanost Republike Hrvatske
Hrvatski tiskarski zavod u Zagrebu — listopad 1992.